

Андреја Ж. Марић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

ПОСЉЕДЊА КЊИГА СВЕТОЗОРА КОЉЕВИЋА

Кољевић, Светозар (2018), *Понешто о Ћопићу*, приредио Богдан Ракић, Нови Сад: Академска књига – Српска академија наука и уметности, Огранак у Новом Саду.

Крајем маја 2016. године преминуо је Светозар Кољевић, члан Српске академије наука и уметности и Академије наука и уметности Републике Српске, професор енглеске и компаративне књижевности, критичар и теоретичар, есејиста и преводилац, путописац. Премда по универзитетском образовању и по основној вокацији англиста, током цијелог живота и професионалне каријере предано и приљежно бавио се и српском књижевношћу. Најзначајнија и најпознатија његова књига из те области свакако је *Постање епа* (1998), а аутор је и бројних есеја, чланака и студија о Његошу, Змају, Радичевићу, Домановићу, Дучићу, Ракићу, Кочићу, Исидори, Црњанском, Андрићу, Селимовићу, Тишми, Селенићу, Пекићу, Павићу и многим другим српским писцима. Кољевићево књижевнокритичко стваралаштво обухвата неколико књига о енглеској и америчкој књижевности, али значајан дио његовог опуса посвећен је и српској књижевности: *Путеви речи* (1978), *Приповетке Иве Андрића* (1983), *Виђења и сновиђења* (1986), *Приповетка: 1945–1980* (1991), *Његош у енглеској и америчкој култури* (1999), *Вјечна зубља. Одјеци усмене у писаној књижевности* (2005), *Вавилонски изазови. О сусретима различитих култура у књижевности*, (2007), *Одјеци речи* (2009).

Везан за Босну и Херцеговину рођењем (Бања Лука, 1930) и првим дијелом универзитетске каријере (на Филозофском факултету у Сарајеву радио је од 1958. до 1992. године), Кољевић се са нарочитом пажњом и симпатијом бавио писцима свог завичајног круга, Кочићем, Андрићем и Ћопићем. У „Напомени приређивача” на крају књиге *Понешто о Ћопићу* Богдан Ракић наводи да се Кољевићево интересовање за Ћопића јавило веома рано: „У репрезентативни избор кратких прича са југословенских простора у издању

престижне Оксфордске штампарије, под насловом *Yugoslav Short Stories* (1966), уврстио је он и Ђопићеву приповијетку 'Посљедње путовање Шемсе међедара' (122). Потом је у више наврата писао о Ђопићевом стваралаштву, између осталог и у књигама *Приповетка: 1945–1980* и *Одјеци речи*, а био је и предсједник Управног одбора Задужбине Бранка Ђопића при Српској академији наука и уметности. На рукопису своје посљедње књиге Светозар Кољевић почео је да ради у јесен 2014. године, а током наредне двије године више пута се консултовао с Богданом Ракићем, коме је слао на читање и неке дијелове будуће књиге. Приређујући рукопис за штампу, Ракић није много интервенисао (понега је је изоставио мања понављања), осим што је од једног, посљедњег поглавља, начинио два, издвојивши у засебну цјелину дио текста који је Кољевић означио поднасловом (што ће сада у књизи бити наслов трећег поглавља). Ракић је аутор и наслова књиге, а при одабиру, како вели, имао је на уму „једну давну Кољевићеву примједбу о томе да наслов мора бити прецизан, али и лишен сваке претенциозности” (123).

Понешто о Ђопићу доноси седам засебних цјелина, у којима се Кољевић бавио различитим дјелима из приповједног и романескног опуса Бранка Ђопића. Прва три текста, „Антрополошки одјеци Ђопићевог раног приповедања” (5–20), „Бекство од мрака: о хумору, иронији и ведринама Бранка Ђопића” (21–38) и „У процепу између идеологије и сновиђења” (39–49), тичу се Ђопићевих приповједака, односно краћих проза у збиркама *Под Грмечом* (1938), *Борци и бјегунци* (1939), *У царству лептирова и медведа* (1940), *Роса на бајонетима* (1946), *Сурова школа* (1948), *Људи с репом* (1949), *Приче испод змајевих крила* (1953), *Доживљаји мачка Тоше* (1954) и *Доживљаји Николетине Бурсаћа* (1956). Нарочито је драгоцјен први текст, у којем Кољевић, позивајући се на гласовити Андрићев став о томе да чињенице у књижевности постају значајне тек *кад почну да лебде*, закључује да чињенице, кад се дозивају с разним људима, временима и окружењима, „откривају нека суштинска, трајна обележја људске природе и живота” (6). Управо такав је Ђопићев антрополошки увид у елементарне личне и колективне чежње, снове, заносе и подухвате, јер он, како тврди Кољевић, попут Кочића, Станковића и Андрића, трага за могућностима универзалног приповједачког обликовања локалне грађе. У најранијим Ђопићевим приповијеткама („заправо златним цртицама из завичаја”) Кољевић уочава живописне наговјештаје дубоког дозивања „са суштаственим обележјима овоземаљског живота” (8). Живописни су и примјери које Кољевић бира из приповједака и романа, како у овом тексту, тако и у осталима, аналитички нас упућујући на кључна мјеста Ђопићеве прозе. У другом тексту ове књиге

дошло је до срећног укрштања Кољевићевог интересовања за феномен хумора (о чему је, између осталог, писао и у својој књизи *Хумор и мит*, 1968) и Ђопићевог поетичког опредјељења да хумором осјенчи готово све о чему је писао. Анализирајући различите облике хумора у његовој прози (*хумористичко просијавање кроз тамније стране живота, клице ироније, тугаљиви подсмех, трагикомична сазвучја, духовити приповедачки обрти* итд.), Кољевић закључује да му је „хумор био у исти мах и прва и последња линија одбране од лица и наличја живота” (38). Текст „У процепу између идеологије и сновиђења” бави се првим поратним збиркама прича, у којима је, како Кољевић сматра, бистри увид у дубину загонетке човјековог постојања „помало замућен муљем ’политички коректне’ идеологије, чиме је загонетка живота унапред решена, порука једноумна, а уметнички думети доведени у питање” (39). Он бира приче којима илуструје и *узлете* и *посрнућа* Ђопићеве умјетности ријечи, а узлете види тамо гдје препозна *митотворачки доживљај непосредне стварности*. Повремена посрнућа пак правда чињеницом да је у његовом потоњем стваралаштву (о којем ће писати у наредна три текста) „верност погледу властитих очију остала најочљивије обележје Ђопићеве умјетности речи” (49).

У наредна три поглавља Кољевић се бавио романима *Глуви барут* и *Осма офанзива*, као и Ђопићевом најзрелијом и најбољом збирком приповједака, *Баштом сљезове боје*. У тексту „Расколи и сукоби у *Глувом баруту*” (50–65) закључује се да је овај (анти)ратни роман написан у знаку драматичних приповједачких обрта, живих слика и необично изражајног језика, затим и у знаку ужаса људских размирица, раскола, сукоба и обрачуна у ратном окружењу, али и „у знаку немуштог отпора идеолошким схемама и манипулацијама” (50). „Осма офанзива” (66–84) текст је у којем је анализиран овај сјајни Ђопићев роман, у којем су ликови, непосредно након ослобођења, измјештени из свог подгрмечког завичаја у Београд, па им њихови коријени тек тада, када их губе, постају видљиви и значајни. Стога је у овом роману посебан акценат на једној од опсесивних тема Ђопићевог цјелокупног стваралаштва, на сусретима завичаја и туђине, које Кољевић пажљиво илуструје зналачки одабраним примјерима. О *Башти сљезове боје*, у истоименом тексту (85–101), Кољевић каже да „живи у знаку поетике радости и туге пред сликама пишчевог напуштеног, па и увелико ишчезлог патријархалног света” (85). Према његовом мишљењу, ова збирка је *лабудова пјесма* Ђопићевог стваралаштва и *реквијем* његовим младалачким илузијама о стварању праведнијег друштва и свијета.

Последњи текст у књизи, „Ђопић као политички ’случај’ – на стазама и богазама свакојаким замки” (102–119), разликује се од претходних. Кроз

његове четири цјелине („Сумњиво лице”, *Прва рунда*, *Друга рунда* и *Трагови времена у личном сећању*) Кољевић нас је провео кроз сегменте Ђопићевог животног пута обиљежене политичком и идеолошком репресијом коју је трпио због свог стваралаштва, почевши од ђачких шаљивих пјесама, анегдота и чланака, након којих му је пријеђено батинама, до чувеног случаја изазваног објављивањем „Јеретичке приче” у *Књижевним новинама* 1950. године. Исте године објављене су још три хумористичне приче које су по свом садржају могле бити опасне по аутора – „Судија с туђом главом”, „Прича о Теофилу бојаљивом” и „Ко с ђаволом приче прича”, а на те Бранкове „јеретичке приче” реаговали су Јосип Броз, Милован Ђилас, Моша Пијаде, па чак и Скендер Куленовић. Иако се ситуација временом смирила, Ђопић је годинама живио у атмосфери прокажености и осумњичености, што ће резултирати и *другом рундом*, када је позван на одговорност због своје драме *Одумирање међеда* и због писања западноњемачке штампе о *Глувом баруту* (као о роману који даје *реалистичку слику праве позадине комунистичког приграбљивања власти*). У четвртој цјелини Светозар Кољевић је евоцирао неколико својих сусрета са Бранком и, нарочито, његовим стваралаштвом, подвлачећи прије свега неправичност поменутих напада на Ђопића. У једној од интимних успомена из ратног Сарајева, присјећајући се тренутка у којем му, зато што је показао видну забринутост због актуелне ситуације, унук предлаже да иде у кревет, а он ће му читати „Мачка Тошу”, Кољевић доноси завршни суд о Ђопићевој прози и тиме резимира цијелу књигу: „Растеривање црномањстих примисли пред тугаљивим призорима живота обележило је заправо саме врхове Ђопићевог прозног књижевног стваралаштва – од онајбољих прича прве збирке *Под Грмечом* и завичајних одјека у неким од најуспелијих поратних цртица до великих романескних захвата у *Глувом баруту* и *Осмој офанзиви*, па и у *Башти слезове боје*” (118).